
Rouškomil či haranténa. V čase koronaviru vzniklo 400 slov

Rouškomil, koronaut, haranténa... S koronavirem vzniklo 400 nových slov

„Čeština není světovým jazykem, a nepocitujeme proto takový tlak na srozumitelnost jako třeba u angličtiny. Můžeme si s ní po libosti hrát,“ říká novinář a copywriter Martin Kavka. „A zároveň se nemusíme bát o její budoucnost,“ doplňuje lexikograf Michal Škrabal z [Ústavu Českého národního korpusu FF UK](#). Před jedenácti lety založil Kavka web neologismů [Čeština 2.0](#), do něhož může přispívat široká veřejnost, a společně se Škrabalem vydali část z nich i knižně. Současná krize je samozřejmě neteší, ale díky zálibě v češtině se při ní dovedou i bavit.

Kolik neologismů teď zhruba denně přibývá do vašeho online slovníku?

Kavka: Přes dvacet, což je asi trojnásobek obvyklého počtu. Koronavirus překonává všechna dosavadní měřítka. První slovo *skoronavirus* se u nás objevilo 28. ledna a znamená chřipku tak silnou, že vyvolává podezření na onemocnění Covid-19. Od té doby jich přibylo přes tři sta.

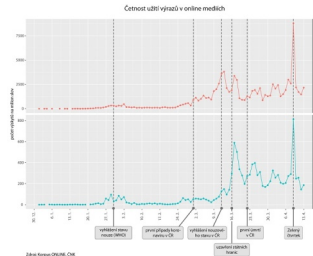
Škrabal: Zapisuj, barde, střeďej a až jich budeš mít pět set, přijď, sepíšeme spolu nějakou studii. Ať jsme společností taky trochu užiteční (*smích*).

Kavka: Brzy se přehoupneme přes čtyři stovky, možná pět, neboť je to fořr převeliký.

Odkud ta zvýšená potřeba vytvářet novotvary pramení?

Kavka: Je to jedna z možností, jak novou situaci často s nadsázkou popsat a tím se s ní pokusit vyrovnat. Vzpomeňte si, když se objevil Facebook, Twitter a jiné moderní technologie, přišla s nimi také terminologie převzatá z angličtiny, a tak třeba místo líbí se mi uslyšíte *lajkuju*. Uchytí se slova jednoduchá a výstižná. Proč se zdržovat zdlouhavým opisováním, když se můžeme vyjádřit rychle. Čeština je navíc úžasně tvárná. Umožňuje nám neologismy bez potíží skloňovat, časovat, přidávat předpony a přípony jako (*v*)*olajkovat*, (*v*)*odlajkovat*. Nepůsobí to nijak násilně ani uměle.

Připadá mi, jako by novotvary zmírňovaly společenské napětí. Znějí sympaticky nenuceně. Například slovo

koronáč nepůsobí tak depresivně jako koronavirus.

Kavka: Přesně tak. Nová slova vypořádávají nejen o současné době, ale i o kultuře národa, jako je třeba specifický smysl pro humor. Promítá se do nich náš postoj k životu. Krizová opatření se dotkla úplně každého a lidé mají potřebu na ně reagovat – třeba právě tvorbou nových slov.

Škrabal: Pěkný aktuální příklad je slovo *promořování*, to zní děsuplně – v laicích musí nutně vzbuzovat hrůzu a paniku, zvláště sedí-li nalepení u televizních obrazovek, sjíždějí statistiky a nechávají se masírovat tou mediální hysterií. Jenže pak si poslechnete rozhovor s odborníkem, který danému tématu opravdu rozumí, protože se mu, na rozdíl od jiných, věnuje dlouhodobě, a dokáže vše srozumitelně vysvětlit. Nikdy by mě nenapadlo, jakým balzámem pro uši i duši může být prostý rozhovor s někým, kdo v dnešní době mluví klidně, střízlivě a věcně.

Pátráte po autorech neologismů, které vám přichází?

Kavka: Snažím se, ale je to podobné jako s dobrým vtípem. Pokud dokážu z otevřených zdrojů dohledat člověka, který použil slovo jako první, ve slovníku ho uvedu. Většinou mi ale pět různých lidí tvrdí, že určitý výraz vymysleli právě oni. Řeším to tak, že pod každým neologismem zveřejňuju jméno člověka, který mi ho poslal jako první, což ovšem neznamená, že jde o autora.

Hrajeme si se slovy více než jiné národy?

Kavka: Nemyslím si, že bychom byli výjimeční. Existuje například slovník slangů a novotvarů urbandictionary.com, což je takový anglický ekvivalent a předobraz našeho webu Čeština 2.0. Ale jak řekl lingvista a bohemista Jiří Marvan, který přednášel o českém jazyce snad na všech kontinentech, výhodou češtiny je její správná velikost. Není ani velká, ani malá, a protože nejde o světový jazyk, který musí být srozumitelný všem, může si dovolit větší nadhled a vtip. Využívá svůj potenciál sama pro sebe a nemusí brát ohled na nerodilé mluvčí. Angličtinou mluví celý svět a tlak na jednoduchost je u ní mnohem silnější, zatímco my si s naším jazykem můžeme po libosti hrát.

Škrabal: Nové situaci se museli přizpůsobit, a to i verbálně, všichni lidé na této planetě, tudíž i jejich řeč. V tomto ohledu asi opravdu nebudeme o nic více či méně hravější než třeba takoví Uruguayajci či Tonžané, i když co já vím o Tonžanech, že... Spíš bych v tom viděl jakousi všelidskou univerzálii, která dává rodu *Homo* onu obdivuhodnou míru adaptability na nové podmínky a schopnost v nich přežít.

Vzpomenete si na první slovo, které vás přivedlo na myšlenku sbírat neologismy?

Kavka: Úplně přesně. Zaslých jsem kdysi v tramvaji, jak říká jedna slečna druhé, že její přítel je *sračkogán* – sprosták. Začal jsem si novotvary zapisovat, a když už jsem jich měl pěknou řádku, napadlo mě založit pro ně webovou stránku a umožnit tak i ostatním lidem přidávat další. Výhodou online slovníku je jeho aktuálnost. Shromažďuje slova rychle, průběžně, mohou se na něm podílet všichni a pomáhá porozumět neologismům hned po jejich vzniku. Klasické akademické tištěné slovníky rychle stárnou. Než se je podaří vydat, některá slova už ani novotvary nejsou, stanou se součástí běžné řeči, zatímco jiná z ní naopak vymizí, a budou čtenářům nesrozumitelná.

I vy jste se ovšem rozhodli vydat slovník knižně. Nebáli jste se, že ho potká stejný osud?

Kavka: Připravili jsme ho k desetiletému výročí vzniku Češtiny 2.0. Nejedná se ale o klasický slovník, spíš jsme se chtěli pokusit představit uplynulou dekádu z pohledu moderního živého jazyka. Díky tomu, že každé slovo přidával někdo jiný, liší se i jejich citové zabarvení, jsou to takové hravé minifejetony doby. Nesnažili jsme se hrát si na arbitry a posuzovat, zda je konkrétní slovo vhodně utvořené, či nikoli. Mělo by být srozumitelné co největšímu množství lidí a z jeho definice zřejmé, proč vůbec vzniklo.

Škrabal: *Hacknutá čeština* nebyla myšlena jako seriózní slovníkové dílo, to je úkol, ba úděl jiných kolegů. Spíše jsme ji zamýšleli jako takovou kroniku své doby, jak říká Martin, konkrétní řez na časové ose. Primárně šlo o to čtenáře pobavit, sekundárně je donutit zamyslet se nad některými otázkami týkajícími se slovní zásoby a jazyka obecně.

Jak jste si při práci na knize rozdělili úkoly?

Škrabal: Já jsem byl pomyslným garantem lexikografické štábní kultury. Martin, jakožto svědomitý a uvědomělý amatér, to jest milovník českého jazyka, se obrátil na člověka z oboru, v němž se necítil pevně v kramflecích – očividně nechtěl riskovat, že výsledný artefakt bude odbytý, polovičatý, zfušovaný. Takový přístup oceňuji a přál bych si, aby jej zastávala co největší část populace. Současná krize mimo jiné ukazuje, že, navzdory všemožným kecávkům a rozumbradům, potřebujeme lidi vzdělané a odborně profilované, že se zkrátka neobejdeme bez specializace. Dnes je zapotřebí epidemiolog, zítra to bude třeba entomolog a kdoví, pozítří možná etymolog.

Dokážete odhadnout, které novotvary se usadí v českém slovníku natrvalo?

Kavka: Líbí se mi třeba *haranténa* nebo *naroušitel*. Trefně zachycují atmosféru ve společnosti, a přitom je v nich takový zdvižený koutek v úsměvu, milá nadsázka. Ale jestli se opravdu udrží, prověří jen čas a lidé. Určité náznaky jsou už v online slovníku. Lidé mohou každý přidaný novotvar ohodnotit – dát buď palec nahoru, nebo dolů. Nejoblíbenější slova jsou právě ta, která se nejčastěji překlápí do běžné slovní zásoby. Jazyk je ohromně demokratický orgán. Lidé budou používat jen to, co se jim líbí, jde jim do pusy a má pro ně emocionální hodnotu. Slova, která znějí příliš uměle či kostrbatě, zaniknou.

Škrabal: Já se v tomto ohledu nic predikovat neodvážím, jakkoliv Martinova úvaha dává smysl. Ale troufnu si říct, že už tady máme několik adeptů na *Slovo roku*. Kupříkladu *rouška* či *ústenka* udělaly pozoruhodnou „kariéru“. Tak mě napadá, Martine, *ústenka* by mohla být i propustka do Ústí nad Labem, kdyby bylo třeba v karanténě. Vzpomínám, když bylo město zaplavené, tuzemští vtipálci ho překřtili na *Ústí pod Labem*. Další z nesčetných důkazů, že se o naši mateřštinu opravdu nemusíme bát, třeba co se týká vlivu anglických přejímek.

• Novotvary poslední doby (převzato z online slovníku [Čeština 2.0](#)):

prymulex – soubor vládních opatření kvůli koronaviru; podle hlavního epidemiologa Romana Prymulu

deprymulovaný – deprimovaný opatřeními navrženými epidemiologem R Prymulou

koronaut – zdravotník oblečený do ochranného oděvu při koronavirové epidemii

rouškomil – člověk, který nosí roušku i při činnostech, kdy to není povinné

koronovela – nekončící detailní zpravodajství o koronaviru

netkafe – dálkové setkání u kávy

koronáfuka – člověk, který ví o koronaviru první poslední, a kdyby stál řídil on, nikdo by se nenakazil a neumřel

koronášup – druhá vlna nákazy

zoombík – uživatel Zoomu (aplikace pro videokonference, používaná v karanténě)

covidět se – mít videokonferenci během koronakrizy

zaprymulovat se – zavřít se doma a nevycházet; podle epidemiologa Romana Prymuly

Z pohledu jazykového odborníka a sběratele neologismů musí být současná krize docela zábavná.

Kavka: Rozhodně mě těší, jakým způsobem se s ní vyrovnáváme. Dokud neztrácíme humor a nadhled, máme šanci ji zvládnout. Spíš by mě vyděsilo, kdyby žádná nová slova nevznikala. Doufejme, že se z toho vyhrabeme a budeme zase tvořit novotvary k veselejšímu záležitostem. Neztrácím naději, protože kreativitu a vtip evidentně neztrácejí ani moji spoluobčané.

Škrabal: Mě každý první kontakt s neologismem příjemně rozjítí. V posledním newsletteru [UK Pointu](#) se například píše: Už jste *orouškovali* všechny své blízké? Oč prostší, o to efektnější a půvabnější. Ale co je obzvláště potěšující, tato kreativita se neomezuje jen na akademické či umělecké prostředí, jde napříč celou populací.

Mimořádně vynalézaví jsou kupříkladu v proseckém minipivovaru Beznoska: kdysi uvařili pivo s názvem *Motýle*, dnes tam mají *Respivátora* a *Nouzového zelenáče*. To má člověk chuť všeho nechat, rozjet se tam a vše řádně zdegustovat. Ještě bych zmínil skvostný příklad devulgarizace vulgarismu: V počátku doby koronavirové jsem na balkoně jednoho dejvického činžáku viděl prostěradlo s nápisem „Noste roušky čůráci“ – a za ním srdíčko. Ta důrazná, zároveň však havlovsko-hrabalovská poetická výzva mě úplně rozněžnila. Smekám před neznámým básníkem.

Martin Kavka

vystudoval obchodní akademii v Ostravě. Pracoval jako novinář, editor a marketingový specialista. Nyní působí jako copywriter a copyeditor. V roce 2008 založil online slovník [Čeština 2.0](#) a o deset let později k němu připravil spolu s M. Škrabalem jeho tištěnou verzi [Hacknutá čeština: Neortodoxní slovník dnešní mateřštiny](#), do níž vybrali tři tisíce nejzajímavějších výrazů nestandardní češtiny, převážně neologismů.

Michal Škrabal, Ph.D.

vystudoval obor český jazyk a literatura – lotyština a matematickou lingvistiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Od roku 2015 působí jako vědecký pracovník [Ústavu Českého národního korpusu na UK](#). Pracoval jako redaktor časopisu *Tvar* a jazykový korektor, příležitostně překládá lotyšskou beletrii. V době koronfény se pustil do léta odkládaného studia litevštiny, aby se stal plnoprávným, tzv. dvouokým, baltistou.